

Újabb szintézis a római közjogról

Zlinszky János:
Ius publicum. Római közjog.
 Osiris-Századvég Könyvtár
 Budapest, 1994.

A római közjog, ahogyan a szerző bevezetőjében maga is utal rá, meglehetősen mellőzött helyzetben van, még az egyetemeken is csak elvétve oktatják. Általános tapasztalat az, hogy a jognak mindig a magánfelekre vonatkozó része a rögzített, Hammurabitol kezdve a hettita törvényeken át, folytatva a XII táblás törvényrel, egészen az Árpád-kori törvényekig – ugyanis a törvények írásba foglalása a magántulajdon védelmével függ össze. A szerző előljáróban kiemeli a közjog jelentőségét a magánjog mellett. A jognak ezt a két területét már az ókorban is megkülönböztették a neves római jogászok, így például Iustinianus *Institutiones*-ében a következőképpen definiálja: *ius publicum est, quod ad statum rei Romanae spectat, privatum, quod ad singulorum utilitatem* – tehát a közjog az, amely az állam, a respublica létének, működésének egészére vonatkozik, amíg a magánjog a magánfelek érdekében van. Különbséget tesz a kétféle jog között Ulpianus is a *Digestá*-jában, ő azonban a közjogot a magistraturák működésére vonatkoztatja. Z. J. definíciója szerint a „rómaiak a közjog fogalma alá vontak minden olyan jogviszonyt, amelyek állammal bármilyen kapcsolatban állt: *ad statum rei publicae spectat*.

A kötet kilenc fejezetből áll, ezek a következők: I. Az ősi Róma állama, II. A római respublica, III. A jogrendszer, IV. A *ius publicum* eljárása, V. A sze-

mélyi jog, VI. Dologi jog, VII. Kötelmi jog, VIII. „A háború és béke joga”, IX. A császárkor közjoga.

Amint ez a felsorolás is tanúsítja szerzőnk igen széles kérdéskört fog át, mind a jogi, mind pedig a történeti vonatkozásokat illetően. Vizsgálat alá veszi a római történelem legkorábbi, nagyon sokat vitatott időszakát, olyan alapvető kérdéseket, mint az állam létrehozása, a szabin illetve etruszk hatás, az ősi társadalom alapelemei, a *gens-curia-tribus* mibenléte, keletkezése, ezek egymáshoz való viszonya, a patricius-plebejus, illetve a cliensi réteg kialakulása, a királyság intézménye, a néptribunusi hivatal, magistraturák, papi testületek, principatus létrejötte, illetve a történeti eseményekkel szoros összefüggésben a jog létrejöttének okait és körülményeit. A korai római történelem kapcsán kiter a történeti hagyomány és a valóság egymáshoz való viszonyára. A vizsgált kérdések érthetőbb és jobb megvilágítására elsősorban a jogtörténet kelléktárát veszi igénybe. Kutatásai mind a római történelem, mind pedig a római jog szempontjából különösen fontosak.

A vizsgált területek jelentőségét illusztrálja, illetve a szerző szakirodalmi tájékozottságát tanúsítja a kötetet záró, imponáló irodalomjegyzék. Z. J. munkájáról általánosságban elmondható, hogy a megjelölt témáról nagyon jó, világos stílusban megírt áttekintést ad. Használhatatlan munkáját a szakember, az egyetemi hallgató és az érdeklődő olvasó egyaránt.

Tekintettel arra, hogy magam nem jogász, hanem ókortörténész vagyok,

megjegyzéseimet a saját szakterületem kapcsán teszem meg.

Nem tartom egészen helytállóknak a szerző azon megállapítását, miszerint „Rómát kalandor, gyűlevész népesség alapította volna: ha hinni lehet a történeti hagyománynak – írja Z. J. – töredék népek verődtek össze a Tiberis partján, részben kivetett elemek, részben talán apróbb üldözött törzsek, véd- és dacszövetségre léptek, katonai szervezettel, hiszen védekezésre, rablásra és zsákmányolásra alapították a maguk létét” (22. old.) Valóban Livius (2,1,4) *pastorum convenarumque plebs*-ről beszél (vö. 5,53,9), hasonlóan Cicero (*de or.* I 37) *pastores et convenas* említ. A mag tehát pásztorkodó-állattenyésztő latin népesség volt, mind a történeti, mind pedig a mitikus hagyomány szerint. Livius híradása szerint (I 6,3): Róma első lakóinak zömét latin városokból, elsősorban Albából áttelepült népfőlöleg alkotta. Ezek azonban nem egyszerűen kalandorok, akár igaz a Livius által megőrzött történeti hagyomány, akár nem. Ha azt feltételezzük, hogy Róma lakossága kivetett, üldözött elemekből állt, akkor arra a kérdésre is válaszolni kellene, hogy kik vetették ki ezeket, kik üldözték el? Ez a feltevés Livius közlésével sem állt összhangban, ugyanis szerinte (I 8,6) a római közösséghez menekülőkről van szó, nem pedig arról, hogy a város ezekből alakult volna.

Vitathatók továbbá szerzőnknek a római nemzetségekre vonatkozó állításai is. Z. J. ezeket ugyanis mesterséges képződményeknek tartja (25. old.). Ebben a kérdésben alapvető nehézséget jelent a nyelv és az írásos hagyomány ellentétes vallomása: a latin nyelv és az indoeurópai összefüggéseinek tanúsága szerint vérségi kapcsolatokra, születéssel adott összefüggésekre utal: *gigno, noscor, adog-*

natus, cognatus, natio, gener, genetrix, genius, ingenium stb. Márpedig a nyelv fejlődése semmiféle tudatos beavatkozással nem befolyásolható, a szócsalád kialakulása mindenképpen az állami intézmények megjelenését megelőzve jött létre. Ha a *gens* mesterséges képződmény, akkor mivel magyarázható az *exogamia*? – amelynek megléte még a pun háborúk korának epigráfiai és proszopográfiai anyagából is dokumentálható? Úgyszintén nem volna értelme az *adoptio* szakrális tilalmának arra az esetre, ha ezzel a nemzetség kihalása fenyegetne. (Abból a nemzetségből tilos volt örökbefogadni, ahol emiatt kihalhatna a nemzetség!) Ezekben az esetekben azonban a tilalom másodlagos, a lényeges a tulajdon továbbörökítése.

Elgondolkodtató a szerzőnek az a kitétele is, miszerint a római nemzetségeknek nincsen feje (27. old.), amit arra alapít, hogy nincsen adat rá, az ellenkezőjére azonban éppen úgy nincsen, tehát sem arra, hogy volt, sem arra, hogy nem volt. Z. J. mint római jogász pontosan tudja, hogy a latin *familia* szó nem családot, hanem tulajdonjogi együttest jelent, mégis olykor keveredik egymással a *gens* és *familia* megjelölés (28. old.), pedig a kettő közül a *gens* időben korábbi. Ily módon az is kevésbé valószínű, hogy a Rómába került idegeneket, akiket a polgárok közössége nem fogadott be, a *familia* fogadta volna be (29. old.), azon belül is a családfeje, mint patrónus (29. old.). Nem egészen helytálló az a megállapítás sem, hogy a három illetve négy társadalmi rétegen kívül állók a *hostes* – ellenségnek minősülnek, ezek ugyanis valójában egyszerűen idegenek! (a szó ezt is jelenti!)

Vitatható Z. J. következő megállapítása is: „A családok mesterségesen kiegészíthették magukat ... Befogadtak akár

idegent is a nemzetségbe, mert maradnia kellett a létszámnak.”(28) Ha ez így állna, akkor mi a magyarázata annak, hogy az adoptáláshoz a *pontifex maximus* engedélyére volt szükség még Cicero korában is. Vajon miért a nemzetségnevet vették fel az adoptáltak, ha a családba fogadták be őket? Melyik a lényeges? Miért a *nomen gentile*, vagyis a nemzetségnév a lényeges, és miért nincs a rómaiaknál a nemzetségnévvel adekvát családnév?

Többször történik utalás a Róma környéki népek viszonyaira – valójában tény az, hogy ezeket még annyira sem ismerjük, mint a rómaiakat. Bizonyos tekintetben kivételt képeznek az etruszok, akik viszont alapvetően más szervezetben éltek, ezt a szervezetet nem vette át Róma. Nehezen képzelhető el, még nehezebben igazolható, hogy ezek szolgáltak volna mintaként Róma számára. – Inkább lehetne a római viszonyokból következtetni a környező népekre, mintsem fordítva.

Egy további kiragadott példa a szerző római történeti vonatkozású megállapításai közül, a principatus államrendjére vonatkozik. Így ír: „a tényleges igazgatási hatalom a magistratusoké, de az egész államszervezet eszmei irányítása és a magistratusok ellenőrzése viszont a senatusé, tehát dualista államszervezet” (181. old). A principatus rendszerének dualista felfogása ma már elavult, nem elfogadott nézet, Mommsen korában volt divatos. Csak mellékesen jegyzem meg, hogy már Maskin sem fogadta el az 50-es évek elején. A modern kutatás Augustus rendszerével kapcsolatosan inkább annak monarchikus jellegét emeli ki, hasonló a helyzet utódaival is. A princeps nem egyszerűen a magistratusok egyike, nem tartozik elszámolással a senatusnak. Az sem pontos, hogy a

magistratusok megválasztása átment a népgyűléstől a senatus kezébe, ugyanis a tisztségekre a princepsnek előzetes ajánlási joga volt, *ius commendationis*. A császárt nem választotta a senatus, ugyanis az örökös kiválasztásában a dínasztikus elvek, illetve később az adoptálás játszik szerepet (182. old). A princeps jogkörére vonatkozóan fennmaradt egy nagyon fontos dokumentum, a *Senatusconsultum de imperio Vespasiani*,(69) (CIL VI 930, Dessau 244, Bruns(7) 56, sz.p. 202-3, Ehrenberg-Jones 364, sz. magyarul lásd: Római történeti Chrestomathia, szerk. Borzsák I. Tankönyvkiadó.) Ez a felirat, annak ellenére, hogy Vespasianus korában fogalmazták meg és írták le, a principatus alaptörvénye. „A princepsok óhajait senatusi rendletekben, *senatusconsultumokon* keresztül jelentették meg a jogrendben” – írja Z. J. (182. old). Rendelkezett azonban a princeps a *ius referendi*-vel, tehát beterjeszthetett törvényjavaslatot, illetve kiadhatott edictumokat, ami egyenértékű volt a törvénnyel. A „császári” és „köztársasági” közigazgatás Hadrianus alatt egységsült, a Claudius alatt kezdeményezett, a Flaviusok óta felhagyott császári „magánjellegű” adminisztráció is beleolvadt ebbe az egységbe – írja szerzőnk. A császári hatalom Hadrianus alatt egyértelműen egyeduralommá vált, bürokratikus abszolutizmus, majd nyílt katonai diktatúra a 3. században. A császár korlátlan uralkodó, ő az egyetlen jogforrás, akarata a legfőbb törvény: „*voluntas principis suprema lex esto!*” – mondja már egy 2. századi jogász, utódját az uralkodó maga jelöli ki.

Általában érdekesek a jogász-szerző modernkori párhuzamai, amelyek az egyes kérdések jobb megvilágítását célozzák, azonban olykor zavaróak.

Úgyszintén zavaróak a pontatlanul használt nevek, anakronizmusok, például Scipio Africanus Spanyolországban Numantiát ostromolta (63. old). Néha hiányolható a forráselemzés, illetve a pontos szakirodalmi hivatkozás.

A római jognak érdekes vonatkozása a szakrális szférával való kapcsolata, szerzőnk erre is kitér, azonban Rómában nem voltak papi rendek (115. old), hanem papi testü-

letek, ahogyan később, helyesen, így esik szó róluk.

Z. J. kötete mint jogi szakmunka igen jelentős hiányt pótol, a történeti vonatkozású megállapításai helyenként kritikával kezelendők.

Hoffmann Zsuzsanna